

Erkki Vetteenniemi

Puisto, pallo ja palomiehet Saapuiko jalkapallo Suomeen keväällä 1876?

Jokaisen historianharrastajan – jokaisen suomalaisen – tulee tuntee kiittolisuutta aloitteelle, jonka seurausta on *Historiallinen sanomalehtikirjasto*, vuonna 2007 valmistuva digitaalinen lukusali, joka sisältää kaikki Suomessa 1771–1890 ilmestyneet sanomalehdet marginaalisinta mainosta ja tuhruisinta uutispalaa myöten.

Kun kiinnostuin kotimaisen jalkapallon esihistoriasta, suoritin ensi töiksi hakuja virtuaalikirjastossa. ”Jalkapallo” tuotti pelkkiä väärinkäsityksiä, ”fotboll” antoi relevanttejakin osumia, ja siitä saaliista suomennan nyt yhden virkkeen, *Hufvudstadsbladetin* tiedonannon toukokuulta 1876:

”Jalkapallo, pukkihyppy, mastoon kiipeäminen, heinäsekkikiistat pukilla, tasapainokäynti, voimisteluyhdistyksen voimistelut ja kilpajuoksu mittelivät keskenään yleisön huomiosta.”¹

Mainittu yleisö oli kokoontunut Kaisaniemen puistoon, vapaaehtoisien palokunnan kansanjuhlaan. Voimistelun ja ihmisjuoksun ei pitäisi tulla kenellekään yllätyksenä, mutta mitä olisi pääteltävä ”fotbollin” nimellä kulkevasta ohjelmanumerosta?

Vallitsevan käsityksen mukaan jalkapalloa ryhdyttiin harjoittamaan Suomessa vuoden 1890 vaiheilla, Turussa asuneen englantilaisen porvarisperheen toimesta, ja melkein yhtä vakiintuneen uskomuksen mukaan pallourheilun sääntöihin olisi tutustuttu vain hieman sitä ennen, Viktor Balckin Tukholmassa ilmestyneen teossarjan avulla. Näitä väitteitä en viitsi edes dokumentoida; ohjaan lukijan minkä tahansa aiheita sivunneen ja vuoteen 2006 mennessä julkaistun tekstin pariin.

Tämän artikkelin omistan *Hufvudstadsbladetin* pikku-uutisen pohdinnalle.

Miten historiankirjoitus kehittyi

Maineikas tarina, jossa jalkapallo saapuu maahan Turun kautta 1890-luvun alussa, palautuu Suomen Palloliiton taannoiseen historiikkiin. Se tuli ulos vuonna 1956, ja asianomaisen luvun laati Kaarlo Soinio, joka oli nuoruusvuosinaan seurannut pääkaupungin hapuilevia urheilurientoja sekä osallistunut kansainvälisiin olympiakisoihin 1908 ja 1912.

Soinion mukaan jalkapallo tunnettiin periaatteessa kauan ennen turkulaispotkuja. "Kirjoittihan voimistelumme isä, professori Viktor Heikel jo v. 1870 *Hufvudstadsbladetissa* pitkän kirjoituksen Englannin urheilusta", hän huomautti. "Siinä mainitaan moneen otteeseen jalkapallopelistä Englannin nuorison talvipelinä."²

Lehtijuttu edeltää ajallisesti kevään 1876 kansanjuhlaa. Soinio ei kuitenkaan Kaisaniemen potkuista puhu mitään; mutta *Hufvudstadsbladetin* artikkelin ovat huomioineet muutkin pallohistorian harrastajat.

Tauno Aro oli Kaarlo Soinion tavoin urheilutoimittaja. Jalkapallosta hän senttasi 1970-luvun suurteokseen *Urheilumme kasvot*, mainitsi Heikelin "pitkän kirjoituksen" *Hufvudstadsbladetissa*, ja liitti juuri siihen kohtaan kiinnostavan lisäyksen: "Muutamat saivat herätteen jo tästä."³ Sitä hän ei silti paljastanut, keitä nämä jalkapallon pioneerit olisivat olleet.

Nuoren Heikelin esiintulo on todettu tutkimuksellisessakin tekstissä. Koripallo on siinä suhteessa jalkapalloa etuoikeutetummassa asemassa, että sen kotimaisesta historiasta julkaistiin jo vuonna 1990 muhkea tutkimus. Tekijä on Erkki Vasara, ja kirjan alkusivuilla hän lyhyesti esittelee, miten ja milloin muut ulkomaista perua olleet pelit "valloittivat" Suomen.

Hän noteeraa Heikelin eli *Hufvudstadsbladetin* artikkelin, ja antaa Aroa seuraten aiheesta oman kommentin: "Kipinä syttyi ja laji löysi tiensä myös Suomeen."⁴ Mutta vielääkään ei lukijalle kerrota, miten jalkapallo tarkkaan ottaen olisi tähän maahan asettunut.

Välittömästi Vasaran koripallotutkimuksen jälkeen valmistui Seppo Pänkäläisen urheilujournalismin historiaan paneutunut lisensiaatintyö. Pänkäläinen puhuu lähinnä jalkapallokirjoittelusta, pelin varhaisvaiheista vauhtia hakien. Heikelin tekstiä vuodelta 1870 "pidetään laajemman jalkapalloharrastuksen lähtökohtana", hän laushtaa, "aiemmin lajista ei tiedetty juuri mitään".⁵ Tutkija siis ottaa 1870-luvulla leimahtaneen "harrastuksen" edeltävän kirjallisuuden pohjustamana faktana.

Jalkapallon pikkujättiläinen on kotimaisin voimin vuonna 2003 ilmestynyt teos, jossa Heikel ja *Hufvudstadsbladet* saavat maininnan toimittaja Antti Arposen ansiosta.⁶ Lehtitekstin mahdollisilla vaikutuksilla Arponen ei spekuloi. Viimeisenä historiankirjoituksen variaationa olkoon nyt nettiensyklopedia *Wikipedia*, josta levisi alkuvuodesta 2006 maailmalle imarteleva uutinen; sen mukaan *Wikipedia* olisi jo *Encyclopaedia Britannicaa* luotettavampi tiedonlähde. Samoihin aikoihin keksin katsoa, mitä virtuaalitietosanakirjan anonyymit avustajat pallohistoriasta kertovat. Ruudulle piirtyi näin kategorinen lause: "Helsingin yliopiston voimistelulaitoksen opettaja Viktor Heikel esitteli pelin säännöt jo 1870 *Hufvudstadsbladetissa*."⁷

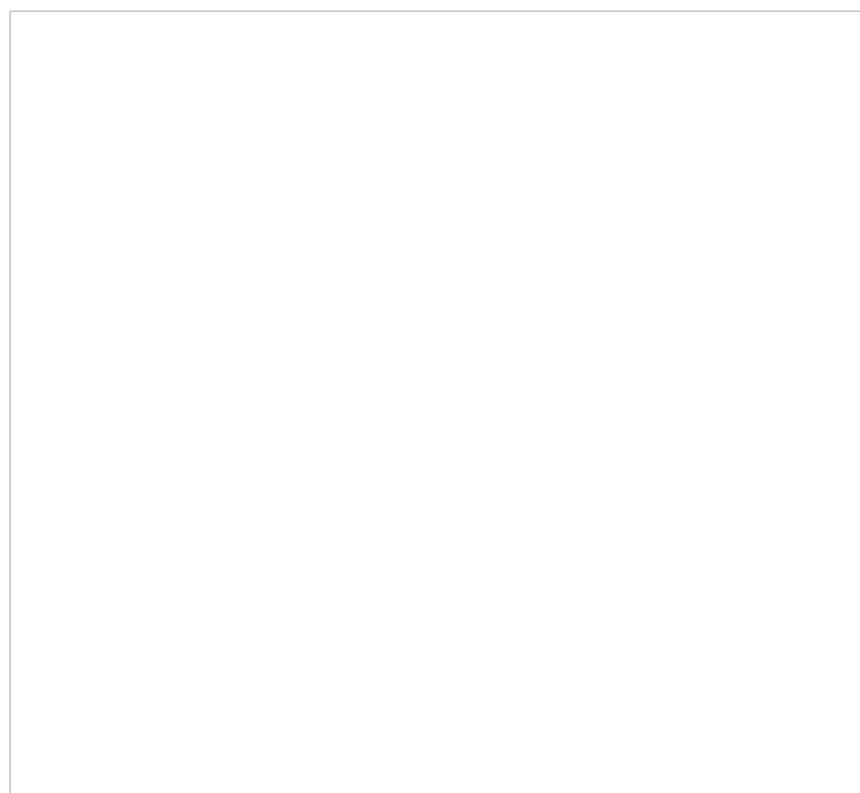
Silloin olin itsekin julkaissut tutkimuksen, jossa uskottelen lehtijutun olleen Heikelin laatima.⁸ Sillä työllä ei tosin ole pallopelien kanssa tekemistä.

Saksalainen vieras, suomalainen tulkki

Ajarus Viktor Heikelistä suomalaisen jalkapallohistorian keskeisenä nimenä on sinänsä pätevä, mutta ei aivan siinä mielessä, mitä lainaamani kommentaattorit ovat ehdottaneet. *Hufvudstadsbladetin* jalkapallojuttu vuodelta 1870 on vain osa lehden kolmeen numeroon levinnyttä kirjoitussarjaa, jota nähtävästi kukaan pallopelien varhaishistorian pohtija ei ollut lukenut.

Kaarlo Soinion lanseeraama arvuuttelu havainnollistaa urheilullisen perimätiedon kohtaloa suoraan alenevassa polvessa. Siksi tarjoan edeltävän ekskursion myös varoittavana esimerkkinä urheiluhistorian tietystä trendistä. Soinio ei tarinoinut säännöistä, toisin kuin *Wikipedian* avustaja; Soinio ei vihjannut virinneeseen kiinnostukseen, toisin kuin toimittaja Aro ja tutkija Vasara.

Toisaalta Soinio kutsuu Heikeliä professoriksi, ja *Wikipedia* vahvistaa hänen olleen yliopistollisessa virassa. Akateemisella oppituolilla on aiheeni kannalta todellista merkitystä. Mikäli Heikel olisi antanut latao pääkaupungin johtavaan lehteen jalkapallon säännöt – tai tämän urhei-

Nuorison kirja. Lasten leikkejä. I. Leikkejä ulkoilmassa. H. Wagner'in, A. Norman'in y. m. mukaan laatinut ja suomentanut E. Wilponen. Helsinki: G. W. Edlund 1879, s. 98–100. Tekstissä ei puhuta jalkapallopelistä, jollaiseen piirros viittaa.

lumuodon karkean esittelyn – ruumiillisen kasvatuksen korkeassa virassa toimiessaan, jutun painoarvoa olisi pidettävä varsin huomattavana.

Mutta Heikel oli vuonna 1870 pelkkä ylioppilas. Hän toimi voimistelunopettajana parissa pääkaupungin koulussa, ja *Hufvudstadsbladetin* juttusarja ei kerro yhtään mitään jalkapallon sääntöpykälistä. Artikkelin ei edes ole Heikelin kirjoittama, mistä olisin minäkin voinut vakuuttua voimistelunopetuksen historiaa tutkinutta Henrik Meinanderia lukemalla.⁹

Koko sekaannus olisi kenties jäänyt syntymättä, jos Klaus Uno Suomela, Heikelin oppilas 1900-luvun alusta, olisi ollut hieman visumpi omien töidensä kanssa. Heikelin siirryttyä eläkkeelle Suomela luennoi voimistelun ja urheilun historiasta yliopistolla. Eläkevuosinaan hän sitten julkaisi kasvatustieteellisen tutkielman, väitöskirjan Viktor Heikelin ajattelusta ja toiminnasta.

Suomelan teos ilmestyi joitakin vuosia ennen Palloliiton 1950-luvun historiikkaa, ja sen sivuilta olettaisin Soinion löytäneen *Hufvudstadsbladetin* jutun. Tutkimus on monin tavoin tärkeä ja pääosin huolellista työtä, sen paikka on jokaisen kotimaisen urheiluhistorioitsijan kirjoituspöydällä, mutta *Hufvudstadsbladetin* tekstin Suomela sanoo olleen Heikelin laatima.¹⁰ Jalkapallokin nousee silloin esille, ja näin pääsi kehittymään teesi Viktor Heikelistä suomalaisen potkupallon *ennenaikaisena* kummisetänä. – Käsillä olevan artikkelin ensi versio oli Kenth Sjöblomin käytettävissä. Tammikuussa 2007 tuli ulos Suomen Palloliiton 100-vuotista historiaa kunnioittanut teos, jossa Sjöblom lyhyesti kumoaa *Hufvudstadsbladetia* koskeneen uskomuksen.¹¹

Artikkelisarjan ensimmäinen ja tässä yhteydessä tärkein osa ilmestyi 9. joulukuuta 1870. Siinä on Heikelin lyhyt johdanto, minkä jälkeen hän antaa puheenvuoron nimettömäksi jäävälle saksalaiselle, jonka tekstin hän on ruotsintanut. Heikel huomauttaa sen olleen alun perin Bremenissä 1864 pidetty esitelmä; puhuja oli toiminut matematiikan opettajana Etonin koulussa, kuten joulukuun 13. päivän jutusta käy ilmi. Englantilaisia ruumiinharjoituksia (*kroppsofningarne*) tarkasteleva sarja päättyy 16. joulukuuta, ja siihen osaan Heikel on muotoillut jälkisanat.

Saksalainen kirjoittaja mainitsee ”miehisen jalkapallon” vain ohimennen, ”jalon kriketin” kupeessa. Näissä peleissä heijastuu englantilainen luonteenlaatu ja samalla ne yhdistävät ”leikin, taidon ja tieteen”. Yhtään sen enempää ei *Hufvudstadsbladetin* lukija jalkapallon suhteen viisastu.

Oleellisesti perusteellisemmin esitellään nyrkkeilyn, soudun ja laukkaki-sojen tapaisia urheiluja. Tekstissä tosin lainataan englantilaislehteä, jonka mukaan sikäläisen koululaitoksen tärkeimmät opetukset annetaan kriketti- ja jalkapallokentillä, mutta levityksessä on jälleen tahdonvoiman kaltaisia ylimalkkaisia lausuntoja.¹²

Seuraava katkelma sarjan keskimmäisestä osasta on paristakin syystä kiinnostava. Siitä erottuu englantilaisen koulujärjestelmän ideologia, ja juuri siihen Heikel lisäsi kiehtovan viitteen:

"Englantilainen sananlasku kertoo: All work and no play makes Jack a dull boy, s. o.: Alituinen työ ilman leikkiä tekee pojasta hitaan ja heikkolahjaisen.*) Toinen auktoriteetti sanoo: 'se joka ei harjoita ruumistaan ansaitsee kuoleman'. Meillä surkutellaan leikinhaluista poikaa, Englannissa sellaista joka ei halua leikkiä."

Asteriskilla merkitty alaviite kuuluu kokonaisuudessaan näin: "Englannin sana dullness tulisi ehkä meillä parhaiten käännettyksi 'suomalaisena tyyneytenä' (finskt flegma), sillä tämä mainehikas kansallishyve tuntuu myös meillä perääntyvän ajatuksen, katseen ja liikkeiden vilkkaudelle niillä seuduilla, joilla nuoriso vielä leikkii ja kilpailee ensi sijasta nurmipeitteellä tai soutajanpenkillä, kuten ainakin osittain on Savossa laita. Mutta kuka kokoaa ja tekee näistä leikeistä kansakunnan omaisuutta? Niistä löytyy kenties todellisempia rikkauksia kuin monesta muusta, mitä vaivalla ja uutteruudella hamuillaan."¹³

Tähän mennessä eli vuonna 1870 Heikelillä ei ollut omia kokemuksia Englannista. Sitä vastoin Ruotsista ja Saksasta hän oli hakenut voimisteluoppia, ja vaikuttanut syksystä 1869 opettajana Helsingissä. *Hufvuds-tadsbladetin* ohjelmallisissa jälkisanoissa hän vaatiikin lapsille leikkipaikkoja sekä kehottaa perustamaan voimisteluseuroja.

Mutta mikään tulkinta – myötäsukaisinkaan luenta – ei anna lupaa päätellä, että hän olisi halunnut kiinnittää huomiota jalkapalloon ja sen väitettyihin hyveisiin.

Nuoren Heikelin leikkikoulu

Neljän vuoden kuluttua tilanne oli toinen. Heikel oli sillä välin saanut senaatilta stipendin, jonka turvin hän tutustui voimistelunopetukseen eri puolilla Eurooppaa, Ruotsista Skotlannin kautta Sveitsiin asti. Viitisen kuukautta kestänyt matka alkoi keväällä 1871, ja kolme vuotta myöhemmin hän sai painokuntoon käsikirjoituksen, joka ilmestyi nimellä *Praktisk handbok i skolgymnastik för gossar*.

Se oli sillä hetkellä ylivoimaisesti pätevin suomalaiselle yleisölle suunnatuista alan oppikirjoista. Samoihin aikoihin Heikel vei omat lukunsa loppuun ja opetti muutamana vuoden Uudenkaarlepyyn ruotsinkielisessä seminaarissa, kunnes siirtyi syksyllä 1876 Helsingin yliopiston voimistelulaitokselle. Seuraavat vuosikymmenet hän oli ruumiillisen kasvatuksen korkein auktoriteetti Suomessa, ja hänen oppiensa varassa voimistelutunnit rakentuivat kautta maan 1900-luvulle asti.

"Ihminen on täydesti ihminen vain silloin, kun hän leikkii." Tämän lainauksen Heikel on poiminut saksalaiselta filosofilta Friedrich Schilleriltä, ja sillä hän aloittaa vuoden 1874 voimistelukirjansa neljännen luvun. (Schillerin aforismi palautuu 1790-luvulle.) Viimeinen hänen esittelemänsä leikki on jalkapallo; viisi sivua vievä jakso päättää koko teoksen.¹⁴

Oppikirjan yleiset ajatukset leikistä ovat kauniita ja toistamisen arvoisia. "Jokaisen opettajan, joka haluaa persoonallisuudellaan vaikuttaa nuoriin, tulee sen tähden kiinnostua heidän leikeistään, osittain kannustamalla, osittain olemalla läsnä tai osallistumalla niihin." Heikelin mielestä lapset voidaan pallopelien avulla varustaa ominaisuuksilla, jotka ovat "elämässä, erityisesti vaaran hetkillä" tarpeellisia. Niitä ovat nopeus, käden taidot, itseluottamus ja päättäväisyys. Moraalisessa katsannossa merkitystä on eritoten sillä, että osanottajat noudattavat yksiä ja samoja sääntöjä. "Näin leikkipaikat kasvattavat luonteeltaan lujia, järjestystä ja vapautta rakastavia kansalaisia." – Koska ruotsin kielen *lek* tarkoittaa sekä leikkiä että peliä, yritän suomentaa sen asiayhteyttä kunnioittaen.

Vieläkään ei Heikelin arvioissa ole mitään yksinomaan jalkapalloon viittaavaa. Leikkejä hän käy läpi toistakymmentä, niistä siis viimeisenä jalkapallon, joka on Englannin nuorison kansallispeli talvisin, kuten hän mainitsee. Tämähän oli jo todettu hänen kääntämässään artikkelissa neljä vuotta aikaisemmin. Nyt hän siteeraa englantilaisnäkemystä, jonka mu-

kaan jalkapalloa jalompaa ja miehekkäämpää peliä tuskin löytyy, kunhan sitä harjoitetaan ”reippaasti mutta ilman kiivautta”. Oheista lainausta luetaan muistettava, että Heikelin vierailu Englantiin ajoittui vuoteen 1871:

”Valitettavasti jalkapalloa varten on hyvin erilaisia ja keskenään ristiriitaisia sääntöjä eri kouluissa, joista jokainen puolustaa omiaan parhaina ja ainoina oikeina.”

Heikel sanoo poimineensa suomalaisiin sääntöihin elementtejä useiden koulujen pykälistä, niiden eliittikoulujen, jotka pitivät kiinni perinteidensä mukaisista käytännöistä. Tämän hän tekee, jotta jalkapallo yleistyisi Suomessakin, jossa sillä olisi määrätty tehtävä täytettävänä.

”Meillä Suomessa (kuten Skandinaviassakin) nimittäin puuttuu pallopeti ja oikeastaan mikä tahansa sellainen todellinen leikki, jota sopisi harjoittaa kylmänä vuodenaikana (luonnollisesti hyvin kylmät päivät poislukien) ja millä tahansa avoimella paikalla, jossa lumen paljous ei häiritse juoksemista.”

Sääntöihin siirtyessään Heikel puhuu ihanteellisesta pelitilasta. Maalit asetettaisiin kentän päätyihin, noin sadan askeleen etäisyydelle toisistaan, ja leveyttä areenalla olisi puolet sen pituudesta. Kaksi tolppaa, jotka pysytetään kymmenen askeleen päähän toisistaan ja yhdistetään ylärimalla, muodostavat yhden maalin (port). Avauspotku arvotaan, ja se suoritetaan kentän keskeltä, mutta pelaajien lukumäärästä Heikelillä ei ole mitään sanottavaa. Pojat vain jaettaisiin kahteen yhtä suureen joukkueeseen ”kuten kuningaspallossakin”.

Pallo saisi mieluusti olla nahalla päällystetty, jotta se ei menisi rikki, kun ”kumpikin joukkue pyrkii ainoastaan jalkojen avulla ajamaan pallon vastustajan portin lävitse”. Silloin kun näin tapahtuu eli toinen joukkue on tehnyt maalin, *vunnit en port*, pelisuuntia vaihdetaan, ja mikäli aikaa ei ole ennakkoon rajattu, kahteen maaliin yltänyt joukkue tuomittakoon voittajaksi.

Tähän asti referoituina säännöt eivät ole nykylukijan kannalta vieraanuttavia. Kyse on modernin jalkapallon varhaisesta versiosta. Palloa ei saa kantaa, heittää eikä lyödä kädellä, Heikel tähdentää. Pykälät jatkuvat:

"Kun pallo tulee ilmassa vastapuolta kohti, voidaan ottaa kokotai puolikoppi (kun se on pompannut *yhden* kerran), mutta sen jälkeen kun se on koskettanut maata useita kertoja, alkanut vieriä tai pysähtynyt paikoilleen, sitä ei voi poimia käsillä, vaan ainoastaan seisauttaa käsien tai jalkojen avulla ja potkaista välittömästi takaisin."

Viktor Balckin selittämä rugbyyn "pudotuspotku" (droppspark), jonka hän salli myös jalkapallon pelaajille. Piirtänyt Bruno Liljefors.

Pallon siepanneen pelaajan tulee huutaa *koppi!* ja katkaista siten pelin kulku. Vastustajien on jäätävä kymmenen askeleen etäisyydelle, ja kopin ottanut pelaaja lähettää pallon liikkeelle joko maasta tai ilmasta potkaisemalla. Yhdestä pompusta pallon pyydystänyt poika menettelee samalla tavalla, joskin kiirettä pitäen: ottelu ei silloin seisahtu. Toisten pelaajien potkiminen ja töniminen on kuitenkin kielletty.

Peliä on mahdollista helpottaa poistamalla maalista ylärima, jolloin kaikki tolppien välistä menneet pallot hyväksytään lentoradan korkeudesta riippumatta. ”Luonnollisesti vieläkin yksinkertaisempaa, ja vasta-alkajille suositeltavaa, on poistaa koko portti, kuten rajapallossa, jolloin se joukkue voittaa, joka vain pystyy viemään pallon vastapuolen päätyrajan yli.” Nykyisen paitsiosäännön prototyyppi on saanut Heikelillä sijansa, mutta siihen ei ole enää tarpeen uhrata tilaa. Hyödyllisempää on todeta, että päätyrajan sopiminen maaliksi oli yleinen tapa kaikissa maissa, joihin jalkapallo teki tuloaan, samoin kuin kopinotto, jonka vaikutus jatkui Ruotsissakin vahvana 1880-luvulle asti.

Upseeri ja voimistelunopettaja Viktor Balck julkaisi teossarjassaan *Illustrerad idrottsbok* vuonna 1886 pallopelejä käsittelevän luvun. Valtaosan tekstistä vievät ruotsalaiset pelit ja rugbykin saa jalkapalloa enemmän palstatilaa. Jalkapalloa on potkittu Ruotsissa useiden vuosien ajan, Balck kirjoittaa, joskin sillä erolla Englantiin nähden, että pallon koppaaminen on sallittu. Kopin ottanut pelaaja saa lähteä juoksemaan pallo kainalosaan; mutta maalin tekeminen – *att vunna ett mål* – on mahdollista vain potkaisemalla.¹⁵

Englantilaiskäytäntöjen suhteen viittaa Adrian Harveyn vuonna 2005 ilmestyneeseen tutkimukseen, joka välittömästi mitätöi hyllymetreittäin alan kirjallisuutta.¹⁶ Harvey osoittaa, kuinka moderni jalkapallo syntyi saarivaltiossa vasta 1870-luvun alkuvuosina. Sitä edeltävänä periodina palloa oli tyrkitty ja kannettu perin oikullisten sääntöjen nojalla. Englannin cupista oteltiin ensi kerran 1871, ja siinä vaiheessa jako rugbyyn – jossa käsipeli sallittiin – ja jalkapalloon alkoi viimein olla tosiasia.

Viktor Heikelin Englannin-vierailu kesällä 1871 osui näin ollen historialliseen taitekohtaan. Heikelin suosittelu peli on rugbyyn jäänteitä sisältävä nykyaikaisen jalkapallon edeltäjä, mikä olikin ilmeisen luonteva valinta maahan, jossa palloja oli totuttu sohimaan käsien ja keppien avul-

la. – Puhe ”jäänteistä” ja ”edeltäjistä” on takautuvan viisauden tuotetta; aikalaisille ei pelien evoluutiossa ollut mitään johdonmukaisuutta.

Palomiehet kansaa kokoamassa

Heikelin oppikirjaa vuodelta 1874 lukivat kaikki kotimaiset tahot, jotka olivat ruumiinharjoituksista kiinnostuneet. Heitä oli kouluissa ja koulujen ulkopuolella, yliopistossa ja yhdistyksissä. Tätä etujoukkoa alkoi näinä vuosina kokoontua kansanjuhliin, yleishyödyllisiin isänmaallisiin tapahumiiniin, joiden ohjelmassa oli laulun, soiton ja puheiden lisäksi liikunnallisia kisailuja.

Niiden yleistymisestä lankeaa huomattava ansio Zachris Topeliukselle. Ylioppilaana Topelius oli ottanut osaa 1830-luvun kevätkuuhliin Kumpulän niityllä, Helsingin tuntumassa. Sittemmin, 1840-luvulta alkaen, hän puhui koko kansaa yhdistävästä ”viattomasta huvista”, ja historian professorina toimiessaan hän liittyi vuonna 1864 perustetun Helsingin vapaaehtoisen palokunnan vartiokomppaniaan. Siihen kirjoittautui ”arvokkaita herroja, jotka halusivat osoittaa solidaarisuuttaan hyvälle asialle”, kuten historioitsija Henrik Stenius on maininnut.¹⁷

Vapaaehtoiset palokunnat nakersivat suuriruhtinaskunnan säätyrajoja. Niissä oloissa oli Steniuksen sanoin suorastaan vallankumouksellista, että eri säätyjä edustaneet ihmiset viihtyivät toistensa seurassa. Kun Helsingin VPK saavutti kymmenen vuoden iän, sen sosiaalinen koostumus oli käynyt näin kirjavaksi: työläisiä oli jäsenkunnasta noin puolet, ylioppilaita ja koululaisia viidennes, ja joka kymmenes oli suorittanut akateemisen tutkinnon.

Vuosijuhlien pidon yhdistys aloitti syksyllä 1865. Neljä vuotta myöhemmin *Helsingfors Dagbladet* esitti VPK:n menoista oheisen kommentaarin, jonka suomennos on Steniuksen käsialaa:

”Jos joku ennustaja vielä kymmenkunta vuotta sitten olisi profetoitunut, että tässä Helsingissä, jossa yhteiskunnan kerrokset vielä silloin pitiäytyivät toisistaan loitolla, hyvin läheisessä tulevaisuudessa *kaikki* luokat ja kumpikin sukupuoli kokoontuisivat juhlimaan samalle alueelle, ja että kaikki saisivat vapaasti liikkua kenenkään estämättä, korkea virkamies ja tavallinen työmies, tämän vaimo ja ns. seurapiirirouva, ja kaikki aste-erot

tältä väliltä – jos joku olisi mennyt tällaisia ennustamaan, niin vähin, mitä hän olisi osakseen saanut, olisi ollut epäileväinen hymy.”¹⁸

Rönsyilevän sitaatin jälkeen palaan vuoden 1876 toukokuulle eli artikkelini keskeiseen kysymykseen. *Hufvudstadsbladet* raportoi tuolloin palokunnan kansanjuhlista tähän tapaan:

”Musiikki, laulut, tanssi ja leikit vuorottelivat toistensa kanssa iltapäivän mittaan ja eri komppanioiden leireistä kuultiin kerta toisensa jälkeen hurraahuutoja, jotka päästettiin kunkin johtajan kunniaksi, kun näitä heiteltiin ilmaan. Jalkapallo, pukkihyppy, mastoon kiipeäminen, heinäsäkkikamppailut pukilla, tasapainokäynti, voimisteluyhdistyksen (Turnföreningen) voimistelut ja kilpajuoksuittelivät keskenään yleisön huomiosta.”

Juhlat järjestettiin helatorstaina, ja Kaisaniemeen oli saapunut kaikkiaan noin seitsemäntuhatta henkeä. Nykyisen ison kentän seutuvilla oli vain pienehkö, muhkurainen ruohoaukio, josta on säilynyt valokuva 1870-luvulta.¹⁹ Kun *Åbo Underrättelser* julkaisi *Hufvudstadsbladetin* uutisen kolme päivää myöhemmin, pääkaupungin muissa lehdissä ei jalkapalloa nostettu esille. Palokuntajuhlien ohjelma oli tavallinen, kirjoitti *Morgonbladet*, ja *Virallinen Lehti* huomautti sään suosineen tapahtumaa. ”Leikit, kilpailut, soitto, tanssi vuoroittivat keskenänsä.”²⁰

Vapaapalokuntien rooli modernien ruumiinkulttuurien kehittäjänä voimistelun ohella soudussa ja hiihdossa on todettu muun muassa Steniuksen toimesta,²¹ mihin listaan lienee lisättävä jalkapallo. Kaisaniemessä todistettiin maamme nähtävästi ensimmäinen julkinen pelituokio.

Ottelusta epäsuoraan vastuussa olleet ystävykset käyskentelivät sinä päivänä aivan jossain muualla. Zachris Topelius oleskeli Italiassa, virkavapaalla yliopistollisesta työstään, ja Viktor Heikel oli viimeistä kevättä opettajana Uudessakaarlepyyssä. Saman vuoden syksyllä Topelius palasi Helsinkiin ja hänet nimitettäisiin yliopiston rehtoriksi; Heikel puolestaan asettuisi sen instituutin voimistelulaitokselle.

Jos nyt lähdetään siitä oletuksesta, että palokuntalaiset olivat löytäneet jalkapallon Heikelin kaksi vuotta aikaisemmin ilmestyneestä kirjasta, miten voitaisiin varmistua helatorstain 1876 niin sanotusta historiallisuu-

desta? Milloin VPK:n miehet olivat tarkkaan ottaen omaksuneet tämän pelin, missä kaikkialla sitä oli mahdollisesti jo harjoitettu?

Ensiksi on täsmennettävä, että Heikelin vaikutus vapaapalokunnan harrasteisiin ei rajoittunut pelisääntöjen julkaisemiseen. Helsingissä vuosina 1869–73 asuessaan hän oli muiden opetustehtäviensä lomassa vetänyt palokuntalaisten voimisteluharjoituksia, ja keväällä 1871 hänet valittiin VPK:n johtokuntaan.²² Palokunnan arkistot ovat näiltä vuosilta tallessa, mutta pallottelun suhteen niistä ei apua ole. Toukokuun 8. päivänä 1876 kokoontui johtajisto ja nimesi porukan tulossa olevaa kevätruhlaa suunnittelemaan; samalla myös päätettiin kutsua "kaupungissa toimiva voimisteluyhdistys" antamaan juhlissa näytäntö.²³

Näin tuli tapahtumaan, kuten jo tiedämme. Turnförening ortaisi kohta nimekseen Helsingfors Gymnastikklubben, ja sen vaiheita on tutkinut Kenth Sjöblom. Niiden selvitysten perusteella ainakaan nämä miehet eivät jalkapalloon olisi koskeneet.²⁴ Vihjeitä on sen vuoksi haettava kevään 1876 molemmin puolin pidetyistä VPK:n riennoista.

Vapaapalokunnan 10-vuotisjuhlia vietettiin toukokuussa 1874, tietysti Kaisaniemessä. Paikalla oli edustajia muistakin palokunnista, ja tuhatmäärin väkeä parveili kentällä, joka oli "koristettu lipuilla ja vehreillä kiehkuroilla", mutta puheiden jälkeisistä kisailuista ei ole tarkkaa kuvausta käytettävissä. "Tavalliset leikit ja tanssit olivat sitten ajanviettona", kirjoitti *Virallinen Lehti*. Kevään 1875 kansanjuhlien uutuuksena oli jalkaurheilu. "Paitsi tavallisia huvituksia, pannaan toimeen kilpajuoksu, johon vaan kunnan jäsenet saavat ottaa osaa", tiedotti *Uusi Suometar*, ja *Hufvudstadsbladetin* mukaan aukiota ympäröivällä kävelytiellä suoritettu kisa herätti kohtuullista mielenkiintoa. Syyskuussa 1875 nähtiin jälleen "tavallisia huvituksia", ja helatorstaita 1876 seuranneiden tilaisuuksien lehtipalaute on yhtä niukkaa.²⁵

Potkupallon esihistorian joudun siten jättämään osittain avoimeksi. Totean kuitenkin, että Turussa oli pääkaupunkia vanhempi vapaapalokunta, joka liitti kesällä 1867 järjestettyyn vuosikokoukseen "yksinkertaisen juhlan kunnan jäsenille". Sen puitteissa leikittiin ja tanssittiin, ja kohta "nämät juhlat muuttuivat oikeiksi kansanjuhliksi", kuten palokunnan varhainen historiikki kertoo. Kilpasoudut aloitettiin kesällä 1872, jalkapallopelistä on mainintoja vuodesta 1902 eteenpäin.²⁶

Kaisaniemestä eteenpäin

Näillä perusteilla väittäisin jalkapallon todella saapuneen Suomeen toukokuussa 1876. Edelleen päättelen, että kiinnostus fotbollina tunnettuun huviin hiipui nopeasti. Helsingin tulipalontorjujat eivät tämän pysyvämmin siihen mieltyneet.

Millä ulottimilla palloa sitten Kaisaniemen nurmella hamuiltiin – pelkillä alaraajoilla vai yhtä hyvin käsillä kuin jaloillakin?

Ehdottoman varmaa vastausta ei ole enää tavoitettavissa, mutta kaikki aihetodisteet puhuvat koppikäytännön puolesta. Sitä oli suositeltu Heikelin säännöissä, ja käsien käyttö sallittiin samoina vuosina Saksassakin, jonne jalkapallo oli parhaillaan rantautumassa. Asialla oli – tyypillistä kyllä – englantilaisten urheilujen ilot löytänyt voimistelunopettaja, ja käsiin turvaututtiin vielä 1890-luvun kahinoissa.²⁷ Modernin jalkapallon esittely Helsingissä 1876 olisi takautuvasti ajatellen ollut pienimuotoinen sensaatio.

Seuraava ja luontevasti tyrkylle asettava tehtävä on kartoittaa potkupallon varhaisvaiheet vuoteen 1898. Silloin otettiin jalkapallo tässä maassa voimistelutuntien ohjelmaan, kuten taas uusi tarina kuuluu. Miksi Helsingin koululaiset eivät olisi omaksuneet pallourheilua jo sitä ennen? Ja miksi Heikel ei jatkanut pallopropagandaa 1870-luvun jälkeen?

Näiden kysymysten ratkominen taitaa jo vaatia monografian mittasuhteita.

Viitteet

- 1 *Hufvudstadsbladet* 27.5.1876. – *Historiallinen sanomalehtikirjasto* (www.digi.lib.helsinki.fi) ei siis ollut tätä kirjoittaessani aivan täydellinen.
- 2 *Suomen Palloliitto 1907–1957*. Helsinki 1957, s. 12.
- 3 Aro, Tauno, "Suomen jalkapalloilun vaihteita". Teoksessa *Urheilumme kasvot. Osa 3*. Jyväskylä: Scandia-kirjat 1973, s. 49.
- 4 Vasara, Erkki, *Koritalkoot. Puoli vuosisataa järjestäytynyttä koripallourheilua Suomessa 1939–1989*. Helsinki 1990, s. 19–20.
- 5 Pänkäläinen, Seppo, *Urheilujournalismin synty ja kehitys suomalaisessa päivälehdistössä ennen vuotta 1945. Kuningas jalkapallon julkisuustarina*. Tiedotusopin lisensiaatintyö. Tampereen yliopisto 1991, s. 105.

- 6 Arponen, Antti, "Suomen jalkapallon vaiheita". Teoksessa Juha Kanerva ym., *Jalkapallon pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY 2003, s. 254.
- 7 http://fi.wikipedia.org/wiki/Suomen_jalkapallon_historia (tarkistettu 17.4.2007). Näkemyksen "lähteeksi" mainitaan edellisen viitteen teos, jossa Heikelin ansiolistaa ei jalkapallon säännöillä koristella. – Vertailu *Encyclopaedia Britannicaan* koski vain englanninkielistä *Wikipediaa*.
- 8 Vettenniemi, Erkki, *Joutavan juoksun jäljillä. Kestävyyajuoksun varhaisvaiheet Suomessa*. Helsinki: SKS 2006, s. 35–36.
- 9 Meinander, Henrik, *Towards a Bourgeois Manhood. Boys' Physical Education in Nordic Secondary Schools 1880–1940*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica Meinander, s. 183–184. – Itse asiassa olin jo lukenut Meinanderin monografian, mutta tässä suhteessa heikoin tuloksin.
- 10 Suomela, Kl. U., *Viktor Heikel suomalaisen liikuntakasvatuksen luoja*. Helsinki: Kivi 1953, s. 127–129.
- 11 Sjöblom, Kenth, "Alkupotkur". Teoksessa Yrjö Lautela ja Göran Wallén (toim.), *Rakas jalkapallo. Sata vuotta suomalaista jalkapalloa*. Helsinki: Teos 2007, s. 19.
- 12 Michisestä jalkapallosta, ks. *Hufvudstadsbladet* 9.12.1870; englantilaislehdessä, ks. sama 16.12.1870, liitelehti. – Sjöblomin mukaan tekstissä tarkoitetaan mieluummin rugbyä kuin jalkapalloa. Sjöblom 2007, s. 19. Tähän arvaukseen en löydä jutusta tukea; siinä vilahtaa vain fotboll-niminen peli.
- 13 *Hufvudstadsbladet* 13.12.1870, liitelehti.
- 14 Heikel, Viktor, *Praktisk handbok i skolgymnastik för gossar*. Helsingfors: G. W. Edlund 1874, s. 249–253.
- 15 Balck, Viktor, *Illustrerad idrottsbok. Handledning i olika grenar af idrott och lekar. Första delen*. Stockholm: C. E. Fritze 1886, s. 248–250, 280–284.
- 16 Harvey, Adrian, *Football: The First Hundred Years. The Untold Story*. London: Routledge 2005.
- 17 Stenius, Henrik, "Minkä takia Helsingin vapaehtoisen palokunta on vain 125 vuotta vanha?" Teoksessa Henrik Stenius ja Christoffer Tigerstedt (toim.), *Palokuntaelämää. Juhlakirja Helsingin VPK:n 125-vuotisjuhlan kunniaksi*. Helsinki 1989, s. 60. Topeliuksesta, ks. Vettenniemi 2006, s. 129–130.
- 18 Stenius 1989, s. 50–54.
- 19 Pettersson, Victor, *Helsingin vapaehtoisen palokunta 1864–1914. Muistelmalehtinen kunnan 50-vuotisesta historiasta*. Helsinki 1914, s. 17, 120, 123.
- 20 *Morgonbladet* 26.5.1876; *Suomalainen Virallinen Lehti* 27.5.1876; *Åbo Underrättelser* 29.5.1876.
- 21 Stenius 1989, s. 66.
- 22 Suomela 1953, s. 124–125.
- 23 Helsingin Vapaehtoisen Palokunnan arkisto. Protokoll förörd vid Bestyrelse för Frivilliga Brandkåren i Helsingfors sammanträde den 8. Maj 1876.
- 24 Sjöblom, Kenth, *Hälsa, glädje, kamratskap. Helsingfors Gymnastikklubb 1875–2000*. Helsingfors 2000, s. 15–20.

- 25 *Suomen Virallinen Lehti* 26.5.1874; *Uusi Suometar* 28.5.1875; *Hufvudstadsbladet* 1.6.1875; *Helsingfors Dagblad* 13.9.1875; *Hufvudstadsbladet* 19.9.1876; *Morgonbladet* 28.5.1877.
- 26 [Granberg, K. J.] *Turun vapaaehtoinen palokunta 1838–1888*. Turku 1888, s. 62–64, 84–86; Linberg, Ernst, *Turun vapaaehtoinen palokunta 1838–1913*. Turku 1913, s. 170–171.
- 27 Broschkowski, Michael – Schneider, Thomas. "Fusslümmelei". *Als Fussball noch ein Spiel war*. Berlin: Transit 2005, s. 9–14.